

ISSN 1857 - 92

INTERNATIONAL JOURNAL

Institute of Knowledge Management

KNOWLEDGE

Scientific papers

Vol. 12.1

IJK, V.12.1, pp 1- 420, Skopje, 2016

<http://globalimpactfactor.com/knowledge-international-journal/>
Global Impact and Quality Factor 1.023, (2015)

KNOWLEDGE

***INTERNATIONAL JOURNAL
SCIENTIFIC PAPERS
VOL 12.1***

***8-10 APRIL, 2016
BANSKO, REPUBLIC OF BULGARIA***

**INSTITUTE OF KNOWLEDGE MANAGEMENT
SKOPJE, MACEDONIA**

KNOWLEDGE

International Journal Scientific papers Vol. 12.1

Editing Board

PhD Vlado Kambovski, PhD Robert Dimitrovski, PhD Predrag Trajković, PhD Maria Kavdanska, PhD Svetlana Trajković, PhD Zivota Radosavljevik, PhD Margarita Koleva, PhD Mile Matijević, PhD Nonka Mateva, PhD Rositsa Chobanova, PhD Mirjana Borota – Popovska, PhD Aleksandar Nikolovski, PhD Jove Kekenovski, PhD Marija Knezevik, PhD Ilija Nasov, PhD Irina Singaveskaya, PhD Nonka Mateva, PhD Dzulijana Tomovska, PhD Oliver Dimitrijevik, PhD Nedzat Koraljik, PhD Nebojsa Pavlovik, PhD Nikolina Ognenska, PhD Dimitrija Popovski, PhD Lisen Bashkurti, PhD Tome Naumov, PhD Trajce Dojcinovski, PhD Jana Merdzanova, PhD Zoran Srzentic, PhD Nikolai Sashkov Cankov

Preparing and correction: Liljana Pushova, Jasmina Dimitrovska

Print: GRAFOPROM – Bitola

Editor: IKM – Skopje

For editor

PhD Robert Dimitrovski

KNOWLEDGE

International Journal Scientific Papers Vol. 12.1

ISSN 1857-92

SCIENTIFIC COMMITTEE

President: Academic, Prof. Vlado Kambovski PhD

- Prof. Robert Dimitrovski PhD, Faculty of Management, MIT University, Skopje (Macedonia)
- Prof. Zivota Radosavljevik PhD, Dean, Faculty FORCUP, Union University, Belgrade (Serbia)
- Prof. Rosica Cobanova PhD, Bulgarian Academy of Sciences (Bulgaria)
- Prof. Ilija Nasov PhD, Research and Development center PLASMA, Skopje (Macedonia)
- Prof. Aleksandar Nikolovski PhD, FON University, Skopje (Macedonia)
- Prof. Anita Trajkovska PhD, Rochester University (USA)
- Prof. Milan Radosavljevic PhD, Dean, Faculty of strategic and operational management, Union University, Belgrade (Serbia)
- Prof. Anka Trajkovska-Petkoska PhD, UKLO, Faculty of technology and technical sciences, Bitola (Macedonia)
- Prof. Predrag Trajkovic PhD, JMPNT, (Serbia)
- Prof. Lidija Tozi PhD, Faculty of Pharmacy, Ss. Cyril and Methodius University, Skopje (Macedonia)
- Prof. Bistra Angelovska, Faculty of Medicine, University "Goce Delcev", Shtip (Macedonia)
- Prof. Misho Hristovski PhD, Faculty of Veterinary Medicine, Ss. Cyril and Methodius University, Skopje (Macedonia)
- Prof. Jove Kekenovski PhD, Faculty of Tourism, UKLO , Bitola (Macedonia)
- Prof. Sasho Korunoski, Dean, Faculty of Tourism, UKLO, Bitola (Macedonia)
- Prof. Cvetko Andreevski, Vice rector, Faculty of Tourism, UKLO, Bitola (Macedonia)
- Prof. Margarita Koleva PhD, Dean, Faculty of Pedagogy, University Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Aleksandar Donchev, MIT University, Faculty of Law, Skopje (Macedonia)
- Prof. Maria Kavdanska PhD, Faculty of Pedagogy, University Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Mirjana Borota-Popovska, PhD, Centre for Management and Human Resource Development, Institute for Sociological, Political and Juridical Research, Skopje (Macedonia)
- Prof. Marija Topuzovska-Latkovic, PhD, Centre for Management and Human Resource Development, Institute for Sociological, Political and Juridical Research, Skopje (Macedonia)
- Prof. Marija Knezevic PhD, Academic, Banja Luka, (Bosnia and Herzegovina)
- Ljupco Naumovski PhD, Forum for Mobility and Research, Bitola (Macedonia)
- Prof. Oliver Iliev PhD , Faculty of Communication and IT, FON University, Skopje (Macedonia)
- Prof. Dimitrija Popovski PhD, Faculty of Sport, Ss. Cyril and Methodius University, Skopje (Macedonia)
- Prof. Yuri Doroshenko PhD, Dean, Faculty of Economics and Management, Belgorod (Russian Federation)
- Prof. Sashko Plachkov PhD, Faculty of Pedagogy, University Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Ivan Petkov PhD, Rector, European Polytechnic University, Pernik (Bulgaria)
- Prof. Vladimir Lazarov PhD, European Polytechnic University, Pernik (Bulgaria)
- Prof. Tosko Krstev PhD, European Polytechnic University, Pernik (Bulgaria)
- Prof. Antoanela Hristova PhD, European Polytechnic University, Pernik (Bulgaria)
- Prof. Azra Adjajlic – Dedovic PhD, Faculty of criminology and security, Sarajevo (Bosnia & Herzegovina)

- Prof. Aleksandr Korablev, PhD, Dean, Faculty for economy and management, Saint Petersburg State Forest Technical University, Saint Petersburg (Russian Federation)
- Prof. Primoz Dolenc, PhD, Faculty of Management, Primorska University, Koper (Slovenia)
- Doc. Igor Stubelj, PhD, PhD, Faculty of Management, Primorska University, Koper (Slovenia)
- Prof. Hristo Beloev PhD, Bulgarian Academy of Science, Rector of the University of Rouse (Bulgaria)
- Prof. Venelin Terziev PhD, University of Rouse (Bulgaria)
- Prof. Branko Sotirov PhD, University of Rouse (Bulgaria)
- Prof Karl Schopf, PhD, Akademie fur wissenschaftliche forchung und studium, Wien (Austria)
- Prof. Isa Spahiju PhD, International Balkan University (Macedonia)
- Prof. Volodymyr Denysyuk, PhD, Dobrov Center for Scientific and Technological Potential and History studies at the National Academy of Sciences of Ukraine (Ukraine)
- Prof. Laste Spasovski PhD, Vocational and educational centre, Skopje (Macedonia)
- Prof. Branislav Simonovic PhD, Faculty of law, Kragujevac (Serbia)
- Prof. Dragan Kokovic PhD, University of Novi Sad, Novi Sad (Serbia)
- Prof. Sasha Kicoshev PhD, University of Novi Sad, Novi Sad (Serbia)
- Prof. Pere Tumbas PhD, Faculty of Economics , University of Novi Sad , Subotica (Serbia)
- Prof. Natalija Kirejenko PhD, Faculty For economic and Business, Institute of Entrepreneurial Activity, Minsk (Belarus)
- Prof. Zoja Katru PhD, Prorector, Euro College, Istanbul (Turkey)
- Prof. Mustafa Kacar PhD, Euro College, Istanbul (Turkey)
- Prof Evgenia Penkova-Pantaleeva PhD, UNWE -Sofia (Bulgaria)
- Prof. Nikolina Ognenska PhD, Faculty of Music, SEU - Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Tihomir Domazet PhD, President of the Croatian Institute for Finance and Accounting
- Prof. Stojan Ivanov Ivanov PhD, Faculty of Public Health and Sport, SWU Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Maja Lubenova Cholakova PhD, Faculty of Public Health and Sport, SWU Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Daniela Ivanova Popova PhD, Faculty of Public Health and Sport, SWU Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Branimir Kampl PhD, Institute SANO, Zagreb (Croatia)
- Prof. Marina Simin PhD, College of professional studies in Management and Business Communication, Sremski Karlovci (Serbia)
- Prof. Miladin Kalinic, College of professional studies in Management and Business Communication, Sremski Karlovci (Serbia)
- Prof. Helmut Shramke PhD, former Head of the University of Vienna Reform Group (Austria)
- Prof. Ahmad Zakeri PhD, University of Wolver Hampton, (United Kingdom)
- Prof. Tzako Pantaleev PhD, NBUniversity , Sofia (Bulgaria)
- Prof. Lisen Bashkurti PhD, Global Vice President of Sun Moon University (Albania)
- Prof. Baki Koleci PhD , University Hadzi Zeka , (Kosovo)
- Prof. Ivana Jelik PhD, University of Podgorica, Faculty of Law, (MNE)
- Prof. Islam Hasani PhD, Kingston University (Bahrein)
- Prof. Rumen Valcovski PhD, Imunolab Sofia (Bulgaria)
- Prof. Jonko Kunchev PhD, University „Cernorizec Hrabar“ - Varna (Bulgaria)
- Prof. Nedjad Korajlic PhD, Faculty of criminology and security, Sarajevo (Bosnia & Herzegovina) - Prof. Alisabri Sabani PhD, Faculty of criminology and security, Sarajevo (Bosnia & Herzegovina)
- Prof. Jova Ateljevic PhD, Faculty of Economy, University of Banja Luka, (Bosnia & Herzegovina)
- Prof. Branislav Simonovic PhD, Faculty of law University of Kragujevac (Serbia)

- Doc. Tatyana Sobolieva PhD, State Higher Education Establishment Vadiym Getman Kiyev National Economic University, Kiyev (Ukraine)
- Prof. Svetlana Trajkovic PhD, High college for professional applied studies, Vranje (Serbia)
- Prof. Suzana Pavlovic PhD, High health – sanitary school for professional studies, Belgrade (Serbia)
- Prof. Zorka Jugovic PhD, High health – sanitary school for professional studies, Belgrade (Serbia)
- Prof. Dragan Marinkovic PhD, High health – sanitary school for professional studies, Belgrade (Serbia)
- Prof. Dusan Ristic, PhD Emeritus – Faculty of Management, Sremski Karlovci (Serbia)
- Prof. Rumen Stefanov, PhD, Dean, Faculty of public health, Medical University of Plovdiv (Bulgaria)
- Prof. Stojna Ristevska PhD, Dean, High Medicine School, Bitola, (Macedonia)
- Prof. Snezana Stoilova, PhD, High Medicine School, Bitola, (Macedonia)
- Prof. Lence Mircevska PhD, High Medicine School, Bitola, (Macedonia)
- Prof. Dzulijana Tomovska, PhD, Dean, Faculty of Biotechnical sciences, Bitola (Macedonia)
- Prof. Mitre Stojanovski PhD, Faculty of Biotechnical sciences, Bitola (Macedonia)
- Prof. Ljupce Kocovski PhD, Faculty of Biotechnical sciences, Bitola (Macedonia)
- Prof. Vasil Zecev PhD, College of tourism, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Nikola Bozkov PhD, College of tourism, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Vasil Pehlivanov PhD, College of tourism, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Oliver Dimitrijevic PhD, High medicine school for professional studies “Hipokrat”, Bujanovac (Serbia)
- Prof. Erzika Antic PhD, High medicine school for professional studies “Hipokrat”, Bujanovac (Serbia)
- Prof. Jelena Stojanovic PhD, High medicine school for professional studies “Hipokrat”, Bujanovac (Serbia)
- Prof. Miodrag Smelcerovic PhD, High medicine school for professional studies “Hipokrat”, Bujanovac (Serbia)
- Doc. Marija Kostić PhD, Faculty of Hotel Management and Tourism, Vrnjačka Banja (Serbia)
- Doc. Sandra Živanović PhD, Faculty of Hotel Management and Tourism, Vrnjačka Banja (Serbia)
- Doc. Snežana Milićević PhD, Faculty of Hotel Management and Tourism, Vrnjačka Banja (Serbia)
- Doc. Nebojsa Pavlovic PhD, Faculty of Hotel Management and Tourism, Vrnjačka Banja (Serbia)
- Prof. Kamal Al-Nakib PhD, College of Business Administration Department, Kingdom University (Bahrain)
- Venus Del Rosario, Arab Open University (Philippines)
- Nishad M. Navaz, Kingdom University (India)

Contents

„ANGEL KANCHEV” UNIVERSITY OF RUSE AND THE PERSPECTIVES FOR INNOVATIVE DEVELOPMENT OF NORTHERN BULGARIA.....	15
Branko Sotirov, Ph.D.....	15
Venelin Terziev, Ph.D.....	15
Roussi Minev, Ph.D.....	15
Krasimir Ivanov, Ph.D.....	15
ACADEMIC DISHONESTY: TWO AND A HALF LEARNING MODEL IN ADULT LEARNING	23
Mehmet Şahin, PhD.....	23
INCLUSIVENESS - AN INDICATOR FOR QUALITY EDUCATION.....	29
Snezana Jovanova-Mitkovska, PhD.....	29
Biljana Popeska, PhD.....	29
INCLUSIVE EDUCATION: A QUESTION OF ATTITUDES OF PEOPLE WITH DISABILITIES	35
.....	35
Daniela Dimitrova-Radojichikj.....	35
Natasha Chichevska-Jovanova.....	35
KNOWLEDGE AS AN ELEMENT OF INTELLECTUAL CAPITAL-BASIC GOAL OF MODERN BUSINESS.....	41
Radica Jovanović PhD.....	41
Zdravka Petković PhD.....	41
Aleksandra Nedeljković MSc.....	41
THE INFLUENCE OF THE EMPLOYEES EDUCATION LEVEL ON THE CONSTANT LEARNING IN KNOWLEDGE ORIENTED ORGANIZATIONS.....	49
Sanja Nikolic.....	49
Sreten Miladinovski.....	49
Liljana Pusova.....	49
THE IMPACT OF ORGANIZATIONAL CULTURE ON STRATEGY AND TOTAL QUALITY MANAGEMENT PRACTICES.....	53
Marina Kantardjieva, PhD.....	53
INTEGRATION AND CORRELATION BETWEEN THE CONTENTS OF TEACHING SUBJECTS - PHYSICAL EDUCATION AND INTRODUCTION IN ENVIRONMENT IN PRIMARY TEACHING.....	57
Biljana Popeska, PhD.....	57
Snezana Jovanova-Mitkovska, PhD.....	57
MODELS OF ACTIVE LEARNING.....	63
Nicola Stefanov Vakrilov.....	63
Maria Vakrilova Becheva PhD.....	63
KNOWLEDGE GENERATION IN SMALL AND MEDIUM-SIZED TOURISM ENTERPRISES.....	69
Branko Nikolovski, PhD.....	69
SEGMENTATION, POSITIONING AND BRANDING OF THE TOURIST PRODUCT OF OHRID	73
.....	73
Vasko Cuculeski, PhD.....	73

Sofronija Miladinovski, PhD	73
Nikola Cuculeski, PhD.....	73
THE IMPACT OF THE LEADERSHIP STYLES ON EMPLOYEE MOTIVATION, IN THE ORGANIZATIONS IN THE REPUBLIC OF MACEDONIA	80
Irena Ashtalkoska, PhD	80
Elena Filiposka Slavkoska	80
THE ROLE OF UNIVERSITY IN KNOWLEDGE TRANSFER	87
Zorka Grandov, PhD.....	87
Verica Jovanović, PhD.....	87
Maja Đokić, PhD	87
CAPITALISM IN CONTEMPORARY WORLD.....	93
Venelin Terziev.....	93
Vanya Banabakova	93
Ekaterina Arabska.....	93
THE ROLE OF MANAGEMENT IN THE CONTROL PROCESS AND AUDIT IN MANAGING THE PUBLIC FINANCES IN KOSOVO	101
Fadil Krasniqi, PhD	101
MANAGEMENT OF ECONOMIC DEVELOPMENT IN CONDITIONS OF GLOBALIZATION	105
Aleksandra Vidović, PhD	105
MANAGERS AND ROLE OF INFORMATION TECHNOLOGY IN THE CREATION OF BUSINESS STRATEGY.....	109
Zoran Sandev Ph.D.....	109
Ivan Zezov	109
Eleonora Naunovska	109
ENTREPRENEURIAL ASPECTS OF KNOWLEDGE MANAGEMENT IN SMALL TOURISM BUSINESSES	115
Branko Nikolovski, PhD.....	115
DEFINITION OF MANAGEMENT IN FOREIGN TRADE OF MACEDONIA, ALBANIA AND KOSOVO.....	121
Baki Koleci, PhD	121
MANAGEMENT RELATIONS AND COMMUNICATION OF EMPLOYEES IN THE BUSINESS SECTOR AS A DETERMINANT OF EFFECTIVE ORGANIZATION	127
Violeta Koleci, PhD.....	127
MANAGING WITH CUSTOMERS SATISFACTION THROUGH IMPLEMENTING NEW TELECOMMUNICATION'S TECHNOLOGIES	131
Stojan Kocev MSc	131
UNDERSTANDING RISK IN THE BANKING SURROUNDINGS.....	139
Veljko Đukić Ph.D.....	139
Academician Esad Jakupović Ph.D	139
PAST PERFORMANCE AS AN ENDOGENOUS DETERMINANT IN EQUITY MUTUAL FUNDS DEVELOPMENT IN THE R. OF MACEDONIA.....	143
Nebojsa Cvetanovski, Ph. D.	143
THE DEPENDENCE OF THE MUNICIPAL SERVICES ON THE FOREIGN AID FUNDING SOURCES IN THE REGION.....	151

Igor Slavkoski, M.Sc.....	151
Savo Ashtalkoski, PhD	151
THE CREDIT BOOMS AND THE CONCEPT OF MACROFINANCIAL STABILITY	157
Danche Nikolovska Vrateovska, PhD.....	157
Emilija Popova.....	157
Darko Jakovleski.....	157
THE FISCAL DECENTRALIZATION IN THE REPUBLIC OF MACEDONIA	161
Aleksandar Dejanovski PhD	161
Biljana Buzlevski PhD.....	161
Aleksandra Cibreva Jovanovska PhD	161
Irena Korubin MSc	161
LINEAR PROGRAMMING AND MANAGEMENT DECISION IN ECONOMICS.....	169
Shaqir Elezaj, PhD	169
ACTUAL SITUATION IN THE MACEDONIAN SOCIETY AND REALIZATION OF HUMAN RIGHTS	173
Temelko Ristevski, PhD	173
Georgi Tonovski, PhD	173
ISLAM AND ITS PROJECTIONS IN THE BULGARIAN POSTTOTALITARIAN TRANSFORMATION.....	179
Veselin Bosakov PhD	179
ATTRIBUTES OF TRANSNATIONAL ORGANISED CRIME.....	185
Nenad Taneski, PhD	185
Rina Kirkova, PhD.....	185
Borche Chaminski, MSc	185
MAIN REASONS FOR TRAFFICKING PEOPLE WITH SPECIAL NEEDS.....	193
Julia Doncheva, PhD.....	193
Bagryana Ilieva, PhD	193
Iskra Ilieva, PhD	193
ETHICAL AND LEGAL ASPECTS OF SURROGACY	199
D. Davcheva.....	199
D. Bakova	199
M. Semerdjieva.....	199
SLOBODA MEDIJA – MIT, ZABLUDA ILI STVARNOST	205
Nada Torlak, PhD	205
Petar Torlak.....	205
CONSCIENCE AS ETHICAL CODING OF THE SUBJECT: LOUIS ALTHUSSER AND THE PHENOMENON OF THE SOCIAL SUBJECTION.....	209
Radomir Popovski.....	209
ATTITUDES OF STUDENTS WITH TYPICAL DEVELOPMENT TOWARDS STUDENTS WITH DISABILITIES	215
Natasha Chichevska - Jovanova.....	215
Daniela Dimitrova - Radojichikj.....	215
STUDENT ASSESSMENT OF THE LIFE QUALITY IN THE FACULTY ENVIRONMENT	221
Vesna Dimitrievska, PhD.....	221
STUDENT'S ATTITUDE TOWARDS THE SUBJECT OF BUSINESS ETHICS.....	229

Gergana G. Petrova.....	229
HISTORICAL DEVELOPMENT OF BRAILLE	233
Daniela Smilkovska	233
Goranco Jakimov	233
WEB-BASED CONTROLLED SYSTEMS.....	237
Dimitrija Angelkov	237
Cveta Martinovska-Bande	237
E-PORTFOLIO FOR TEACHERS AND STUDENTS	241
Ivica Lazarevic.....	241
Bratislav Filipovic.....	241
COMMUNICATION SKILLS AS A PRIORITY IN THE IMPLEMENTATION OF HEALTH CARE.....	245
J.Gerenova	245
T.Dimitrov	245
A.Traikovska.....	245
G.Tchaneva	245
INFLUENCE OF VALUES ON THE PROFESSIONAL CHOICE OF THE STUDENTS NURSES	249
Yordanka Tsokova	249
Biyanka Tornyova.....	249
Tanya Taneva.....	249
Daniela Taneva	249
Angelina Kirkova-Bogdanova	249
COMPUTER AND INTERNET ACCESS AND USAGE BY HEALTHCARE STUDENTS AT MEDICAL UNIVERSITY PLOVDIV	255
Angelina Kirkova-Bogdanova	255
Yordanka Tsokova	255
Yordan Marchev	255
APPLYING INFORMATION TECHNOLOGY TO IMPROVE THE DEVELOPMENT AND USE OF EVIDENCE-BASED MEDICINE.....	261
Nonka Mateva, PhD.....	261
Bojan Nonchev, PhD	261
IMPORTANCE OF MODALITIES AND ACCOMPANYING SIGNS ON GETTING PARAMETERS OF THE DATABASE OF A HOMEOPATIC INFORMATION SYSTEM	265
Zhivko Peychev, PhD	265
THE POTENTIAL IMPACT OF GENETIC ENGINEERING ON THE HEALTH OF THE POPULATION	269
Veljko Đukić Ph.D.....	269
Academician Esad Jakupović Ph.D.	269
CAROTID ARTERY STENTING – 1-YEAR SINGLE-CENTER RESULTS.....	275
Kiril Karamfiloff.....	275
Petya Georeva.....	275
Lilia Vladimirova.....	275
Dobrin Vassilev	275
Dora Zlatareva	275

MAGNETIC RESONANCE AND MULTIDETECTOR COMPUTED TOMOGRAPHY OF VASCULAR MALFORMATIONS IN THE BRAIN, HEAD AND NECK	279
Dora Zlatareva, Ph.D	279
Kiril Karamfiloff, Ph.D.....	279
Petya Georeva, Ph.D.....	279
FROM SUSHRUTA TO DEVAUCHELLE – A BRIEF HISTORY OF FACIAL RECONSTRUCTIVE SURGERY	285
Parvan Voynov, PhD	285
APPLICATION OF STEP ASSESSMENT TEST FOR COMPLEX GERIATRIC EVALUATION IN GENERAL MEDICAL PRACTICE	289
Zornitsa Ambareva.....	289
Maria Semerdzhieva	289
Gergana Foreva.....	289
Radost Asenova	289
HEALTH PREVENTION OF BULGARIAN WORKERS – PROBLEMS AND CHALLENGES. 295	
P. Georeva.....	295
K. Karamfiloff.....	295
D. Bakova	295
R. Hadzhilova	295
F. Sterev	295
PREVENTIVE APPROACHES IN DISORDERED EATING BEHAVIOR IN ADOLESCENT AND YOUNG AGE.....	299
D. Bakova	299
R. Massaldjieva.....	299
M. Semerdjieva.....	299
B. Torniyova	299
E. Raikova.....	299
TELEMEDICINE APPROACHES IN SELF-MANAGEMENT OF CHRONIC OBSTRUCTIVE PULMONARY DISEASE.....	305
Teodora Dimcheva.....	305
TRAINING NEEDS OF KINESITHERAPEUTISTS REGARDING PALLIATIVE CARE	311
T.Dimitrov	311
J.Gerenova	311
A.Traikovska.....	311
G.Tchaneva	311
GENETIC VARIANTS OF VARROA DESTRUCTOR ON APIS MELLIFERA MACEDONICA AND APIS MELLIFERA CARNICA.....	317
Rumen Valchovski, PhD.....	317
Miso Hristovski, PhD.....	317
Jordan Manasiev, PhD	317
Galina Hristovska.....	317
REVIVAL OF OLD ABANDONED RURAL NUCLEI AROUND THE CITY THROUGH THE EXAMPLE OF MARIOVO	321
Vangjel Dunovski	321
Ljupco Balkoski.....	321

Damjan Balkoski.....	321
ARCHITECTURE OF SPACES FOR EDUCATION	327
Mirce Kokalevski Ph.D.....	327
BASICS OF SOLID - LIQUID EXTRACTION	333
Blagica Cekova, PhD.....	333
Viktorija Bezhovska.....	333
Filip Jovanovski	333
ENVIRONMENTAL AWARENESS AS A PREREQUISITE OF PRESERVING THE ENVIRONMENT	339
Aleksandar Vukanović, MSc	339
PAPER PACKAGING FOR PACKAGING OF FOOD PRODUCTS.....	345
Filip Jovanovski	345
Blagica Cekova, PhD.....	345
Viktorija Bezhovska.....	345
EVOLUTIONARY APPROACH TO TERMS IN ANATOMY: A CONTRASTIVE BULGARIAN- ENGLISH STUDY	351
Ivaylo Dagnev	351
Maria Saykova	351
Maya Yaneva	351
THE BENEFITS OF NEW TECHNOLOGY AND THEIR IMPACT IN LANGUAGE TEACHING	355
Isa Spahiu.....	355
Edita K.Spahiu	355
THE TRANSCRIPTION OF FRENCH PROPER NOUNS INTO MACEDONIAN – THE PROBLEM WITH THE SEMIVOWELS AND THE CONSONANTS	361
Joana Hadi-Lega Hristoska Ph.D.....	361
THE USE OF TECHNOLOGY AND SCIENCE IN FICTION.....	367
Yildiray Cevik, PhD.....	367
THE SPEECH ACT OF REQUEST AND ITS EXPRESSIONS IN GERMAN INTERLANGUAGE OF MACEDONIAN LEARNERS.....	371
Biljana Ivanovska.....	371
Marija Kusevska	371
Nina Daskalovska	371
SOCIOLINGUISTIC ANALYSIS AS A KEY TO UNDERSTANDING THE INTER- AND TRANSCULTURAL ELEMENTS IN THE MEDICAL COMMUNICATION	377
Aneta Tosheva	377
Irina Mitarcheva.....	377
PROSE WORK OF NUSRET DISO ULKU.....	383
Mahmut Celik, Ph.D	383
ANIMALISM IN MACEDONIAN LITERATURE FOR CHILDREN.....	387
Jovanka Denkova Ph.D.....	387
INTERPRETATION OF THE POWER AND THE POSSIBILITIES OF THE ART OF EXISTENCE IN THE WORK OF MICHEL FOUCAULT.....	393
Radomir Popovski.....	393

QUANTITATIVE INDEX CHANGE OF THE SPECIAL JUDO FITNESS TEST FOR JUDOIST AT DIFFERENT AGE CATEGORIES AFTER PLACEBO USE.....	399
Aleksandar Popovski, PhD	399
Igor Paskoski MSc	399
THE PUBLIC ROLE OF SPORT.....	405
Nina Belcheva.....	405
Zoya Koleva.....	405
Penka Kruchkova	405
Gergana Pavlova	405
Raina Petrova.....	405
STUDY OF THE MEANS OF EXPRESSION IN MUSIC AT THE START OF THE COURSE IN MUSIC FORMS	411
Danijela Ilic, PhD.....	411
POTENTIAL RISKS AND HAZARDS OF NATURAL DISASTER ON MEDIEVAL ORTHODOX CHURCHES IN STIP.....	417
Trajce Nacev Ph.D	417
Dragan Veselinov Ph.D	417

POTENTIAL RISKS AND HAZARDS OF NATURAL DISASTER ON MEDIEVAL ORTHODOX CHURCHES IN STIP

Trajce Nacev Ph.D

Goce Delcev University – Stip, Republic of Macedonia trajce.nacev@ugd.edu.mk

Dragan Veselinov Ph.D

Euro-Balkan University - Skopje, Republic of Macedonia dragan_veselinov@yahoo.com

Abstract: Material goods in the city of Stip in case of risks and hazards from natural disasters can be destroyed or damaged. Same applies and to the medieval Orthodox churches that are part of these material goods. With determining the potential risks and hazards from natural disasters on these churches, will enable taking appropriate measures and actions for their protection and rescue from such occurrences.

Key words: Stip, risks and dangers, medieval Orthodox churches, protection and rescue.

ПОТЕНЦИЈАЛНИ РИЗИЦИ И ОПАСНОСТИ ОД ЕЛЕМЕНТАРНИ НЕПОГОДИ ВРЗ СРЕДНОВЕКОВНИТЕ ПРАВОСЛАВНИ ЦРКВИ ВО ШТИП

Проф. д-р Трајче Нацев

Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Република Македонија trajce.nacev@ugd.edu.mk

Доц. д-р Драган Веселинов

Универзитет „ЕвроБалкан“ – Скопје, Република Македонија dragan_veselinov@yahoo.com

Апстракт: Материјалните добра во градот Штип при појава на ризици и опасности од елементарни непогоди можат да бидат уништени или оштетени. Исто се однесува и на средновековните православни цркви кои претставуваат дел од овие материјалните добра. Со утврдување на потенцијалните ризици и опасности од елементарни непогоди врз овие цркви, ќе се овозможи превземање на соодветни мерки и активности за нивна заштита и спасување од ваквите појави.

Клучни зборови: Штип, ризици и опасности, средновековни православни цркви, заштита и спасување.

Градот Штип кој се наоѓа во источниот дел на Македонија зафаќа површина од 13,5 км² и лежи на надморска височина од 300 m. Тој е со локација помеѓу ридовите Исарот, Мерите и Кумлакот. Низ градот поминуваат две реки. Едната е Отиња (со непостојан воден тек) која тече низ централното подрачје на Штип додека другата е Брегалница (со релативно голем воден тек). Во југозападниот дел на градот кај населбата Штипско Ново Село, реката Отиња се влева во Брегалница. Во непосредна близина на оваа населба се наоѓаат и геотермалните извори Кежовица и Љци. Покрај неа која всушност претставува урбана заедница во градот Штип постојат уште 14 други и тоа: Баби, Три чешми, Македонка, Балканска, Славчо Стојменски, Железничка, Автокоманда, Пребег, Дузлак, Сењак, Брегалница, Тошо Арсов, 8-ми Ноември и Васил Доганџиски.¹⁶³ Претежно сите овие населби се распослани на ридски возвишенија и нерамно земјиште со исклучок само на оние делови кои се наоѓаат покрај реките Отиња и Брегалница. За разлика од поновите населби кои се градени според одредени урбанистички планови, кај старите карактеристичен е збиениот распоред на куќите и останатите објекти кои се со мешовит состав (стари и нови). Во сите овие населби според податоците од пописот во 2002 година живеат вкупно 40 016 жители.

Геолошката градба на земјиштето на кое се наоѓа градот Штип во најголем дел е сочинето од гранити карпи кои не се хомогени. Во гранитните карпи, кај Ново Село се наоѓа попречена раседна зона со правец на протегање И-З, и широчина од околу 300 метри.¹⁶⁴ Според ова во иднина е можна појава на сеизмичка активност на територијата на градот.

Географската положба на Штип и околината која го опкружува дозволува да е изложен на влијанијата на средоземноморска и континентална клима. Ваквата климатска изложеност придонесува до појава на многу топли и сушни лета и студени и влажни зими. Овие две временски сезони се поврзани со кратка и поладна пролет и подолга и потопла есен. Градот Штип и неговата околина се сметаат за област каде има мал број на врнежи во текот на годината, но со релативно честа појава на ветрови.¹⁶⁵

Територијата на Штип е со слаба вегетациска покриеност. Таа се води како необрасната на која се наоѓа ниска трева, жбунови и поединечни стебла.

¹⁶³ Процена на загрозеноста на општина Штип од сите ризици и опасности, Штип, 2014, 7.

¹⁶⁴ Група автори, Штип низ вековите, книга прва, Штип, 1986, 60.

¹⁶⁵ Управа за хидрометеоролошки работи

Ваквите географски, урбанистички и демографски карактеристики на Штип можат да бидат причина за појава на ризици и опасности од елементарни непогоди. При нивна појава се загрозуваат материјалните добра во градот меѓу кои спаѓаат и средновековните православни цркви. Како потенцијални ризици и опасности од елементарни непогоди кои можат да предизвикаат оштетување или уништување на овие цркви во Штип се јавуваат: поплавите, лизгањето на земјиште, пожарите, силните ветрови и земјотресите. Некои од нив се појавувале и претходно создавајќи одредени материјални штети. Такви биле поплавите предизвикани од врнежите и излевањето на реките. Иако претходно нагласивме дека подрачјето на градот спаѓа во посушните места, поради нерамномерно рапоредените врнежи во текот на годината кои во одреден период од неа можат да бидат поројни, истите предизвикуваат зголемување на водостојот на Брегалница и нејзино излевање од коритото. Вакви настани имаше во 2009, 2010, 2013 и 2014 година кога се излеа реката и предизвика штета на некои објектите кои се наоѓале во нејзина непосредна близина.¹⁶⁶

Специфичниот релјеф на градот придонесува некои објектите да бидат загрозувани од лизгање на земјиште. Тоа се претежно оние кои се изградени на ридските возвишенија и стрмнини. Оваа појава е поврзана со претераната ерозија и за неа карактеристични се големиот наклон на теренот и нестабилноста на земјиштето. На сето ова влијание имаат и количествата на врнежи кои со зголемување на нивниот интензитет станува се поголема веројатноста од лизгање на земјиштето на ваквите терени. При вакви настани објектите може да бидат оштетени или пак целосно уништени.

Поради инфраструктуралните карактеристики на градот Штип кој всушност претставува населено место со поголема концентрација на објекти и население можна е појава на пожар. До оваа појава се доваѓа како резултат на присуството на лесно запаливи материјали и извори на топлина и искри кои се присутни на територијата на градот. Така пожар може да биде предизвикан од страна на топлински апарати кои се користат во некои производствени капацитети во градот, од индивидуалните домаќинства преку разни грејни тела и неисчистени оцаи и сл.¹⁶⁷

Најчесто силните ветрови се карактеристични за летниот период но нивна појава во помала мера е забележана и во останатиот дел од годината. Во Штип оваа појава предизвикува уништување на лимени покриви, рушење на лимени гаражи и послаби оцаи, соборување на постари дрвја, носење на керамиди од објекти без заштитени стреи и друго.¹⁶⁸

Цврстата гранитна подлога на која се наоѓа Штип не претставува земјотресно епицентрално подрачје. Но опасност од појава на земјотрес може да дојде од околните трусни подрачја како што се пехчевско – кресенско (Р.Бугарија), скопско, валандовско и солунско.¹⁶⁹ Иако нивната јачината не би била со голем интензитет сепак е доволна да предизвика одредени оштетувања на некои објекти поготово на оние кои се постари и послабо изградени.

Од околината и местоположбата на средновековните православни цркви во Штип зависат негативните влијаниа и последици врз нив предизвикани од овие видови на елементарни непогоди. Нивната појава и интензитет како потенцијални ризици и опасности врз овие врески објекти е различна.

Според досегашните истражувачки податоци во градот од вкупно 11 средновековни православни цркви 8 се функционални односно достапни за населението и одржување на богослужба. Тоа се следните: Св. Архангел Михаил (Фитијата), Св. Никола (Сифиевата црква), Св. Јован Крстител, Св. Вознесение (Св. Спас), Св. Архангел Главатов, Св. Илија, Успение на Св. Богородица и Покровот на Св. Богородица.

Црквата Св. Архангел Михаил (Фитијата) се наоѓа под сидините на Исарот, поточно лево од асфалтниот пат кој води до оваа трвдина. Поради својата локација која е на стрмнина од рид и во близината се наоѓаат поединечни стебла и куќи за неа постои потенцијален ризик и опасност од пожар и лизгање на земјиште. Појава на земјотрес и силен ветер нема да предизвикаат сериозно оштетување на оваа црква како резултат на нејзиното обновување со кое сидовите и покривот се зајакнати. Не постои опасност од поплавување на овој верски објект.

---

¹⁶⁶ Процена на загрозеноста на општина Штип...,3.

¹⁶⁷ Истото, 25.

¹⁶⁸ Истото, 46.

¹⁶⁹ За штипското подрачје се смета дека земјотресот од околните трусни подрачја може да биде почувствуван со највисока магнитуда од 4.5 до 5.0 степени.(4.0-4.9 слаби земјотеси кои ретко предизвикуваат значајни штети; 5.0-5.9 умерени земјотреси кои Можат да предизвикаат поголеми штети на слабо изградени згради и на помали региони. На добро конструирани објекти предизвикуваат само мали оштетувања.

До коритото на реката Отиња била изградена црквата Св. Никола (Сифиевата црква) на чие место се наоѓа денешната црква, посветена на истоимениот светител.¹⁷⁰ Поради тоа положбата на овој верски храм го третираме како објект подложен на потенцијални ризици и опасности. Тој се наоѓа во непосредна близина на реката Отиња како и покрај куќи со релативно постара градба. Ова би можело во иднина да предизвика оштетување или уништување на црквата од појава на пожар и поплава. Исто како и кај Св. Архангел Михаил (Фитијата) и овде земјотресот и силниот ветер не би предизвикале посериозни оштетувања на сидовите и покривот, додека лизгањето на земјиште воопшто и не претставува ризик и опасност.

Високо на карпите на јужната страна од Исарот е сместена малата еднокорбна црква Св. Јован Крстител. Во втората половина на минатиот век поради лошата состојба во која се наоѓала извршена е конзервација на нејзините сидови.¹⁷¹ Но и покрај тоа оваа црква денес сеуште претставува објект кој нема цврста градба. Земајќи го во предвид ова како и нејзината местоположба и опкружување таа е лесно подложена на ризик и опасност од лизгање на земјиште, пожар, земјотрес и силен ветар. Местото на кое се наоѓа црквата овозможува природна заштита од поплава.

На една зарамнета карпа на падините на ридот Кумлак, над коритото на река Отиња лежи црквата Св. Вознесение (Св. Спас). Нејзините темели се поставени директно на скала која е видлива посебно на источниот дел, а за нејзина градба се употребени камења и тули градени без никаков особен ред што ја прави објект без цврста градба.¹⁷² Се претпоставува дека оваа црква во минатото била опожарена.¹⁷³ Локацијата која ја има овој верски храм т.е. неговата позиција на високо место како и тесната околина му овозможуваат заштита од поплави, но го прават ранлив на пожари, земјотрес, лизгање на земјиште и силен ветер.

Св. Архангел Главатов е црква која низ вековите била запоставувана поради што и делумно се распаднала. Денес таа е обновена и отворена за служба но и покрај сето ова сеуште претставува објект со слаба градба. Црквата се наоѓа во центарот на градот, во маалото Стар Конак, поточно во дворот на денешното Музичко училиште.¹⁷⁴ Нејзината поставеност во ваквата средина придонесува да биде изложена на опасност од појава на пожар и земјотрес. Поплавите, лизгањето на земјиште и силниот ветер не претставуваат опасност која би предизвикала оштетување или уништување на оваа црква.

Во центарот на градот, над текстилното училиште е сместена црквата Св. Илија. Карактеристично за неа е што во првата половина од 19 век била претворена во џамија позната како Хуса Медин Пашина. Црквата има доминантна положба над претежно густо населена околина. Меморално овој објект е во лоша состојба и се распаѓа. Според ваквите околности како потенцијални ризици и опасности кои можат да го загорзат спаѓаат: пожарите, лизгањето на земјиште, земјотрес и силен ветер. Неговата положба не дозволува тој да биде изложен на опасност од поплави.

Местоположбата на Успение на Св. Богородица е во непосредна близина на устието на реката Отиња во Брегалница, во Ново Село. Оваа црква е подигната врз постар црковен објект посветена на истиот празник - Успението Богородичко.¹⁷⁵ Таа е потесно опкружена со објекти што е својствено за Ново Село како населба од збиен тип. На црквата од претходно се вршени реновирања и истата се смета за релативно стабилен објект во однос на некои од претходните кои ги наведовме. Сите овие карактеристики кои ги споменавме за овој верски храм овозможуваат тој да биде загорзен од појава на пожар, поплава и со помала веројатност од силен ветер и земјотрес. Кај него не постои опасност од појавата на лизгање на земјиште.

Исто како црквата Успение на Св. Богородица и Покровот на Св. Богородица е сместена во иста околина со тесно опкружување од објекти и во близина на реката Брегалница, во Ново Село.¹⁷⁶ На местото на старата црква денес е подигната нова, согласна денешните градежни техники и се смета за стабилна градба. Единствени ризици и опасности кои би можеле да придонесат за нејзино уништување

¹⁷⁰ Венко Прилепчански, Годор Влахчев, Соборната црква Свети Никола во Штип, Штип, 1981, 15; Коста Балабанов, Галерија на икони, Второ издание, Завод за заштита на спомениците на културата и народен музеј, Штип, 1988, 11.

¹⁷¹ Коста Балабанов, Конзерваторски работи на црквата Св. Јован Крстител, Зборник на штипскиот народен музеј I 1958-1959, Штип, 1959, 123.

¹⁷² Сретен Петковиќ, Црквата Св. Спас во Штип, Зборник на штипскиот народен музеј II 1960-1961, Штип, 1961, 83.

¹⁷³ Истото, 86. (Авторот сметал дека слојот од чад видлив кај живописот е можна последица на некој пожар во црквата)

¹⁷⁴ Коста Балабанов, Галерија на икони..., 19.

¹⁷⁵ Истото.

¹⁷⁶ Никола Панзов, Црквата Покоров на Св. Богородица Ново Село – Штип, Зборник, Завод за заштита на спомениците на културата и народен музеј – Штип, 2003, 98.

или оштетување се поплавите и пожарите. Земјотресот и силниот ветер не може да предизвикаат сериозни несакани последици на оваа црква. Мојност за појава на лизгање на земјиште кај овој верски храм не постои.

ЗАКЛУЧОК

Како секое населено место така и градот Штип е изложен на одредени ризици и опасности од елементарни непогоди. Во зависност од нивниот интензитет и јачина тие во помала или поголема мера може да ги оштетата материјалните добра кои се наоѓаат во ова неселено место. Истото се однесува и на средновековните православни цркви кои како дел од материјалните добра на Штип се загроени од потенцијални појави на пожар, поплава, лизгање на земјиште, силен ветер и земјотрес. Меѓутоа степенот на загроеност на овој вид објекти зависи од неколку сегменти како што се: нивната местоположба и опкружување, видот на градба и претходно споменатите јачина и интензитет на потенцијалната појава. Според ова ризиците и опасностите од елементарните непогоди кај ваквите цркви во градот се различни што подразбира и разлика во начинот, видот и степенот на оштетување или уништување. Нивното утврдување кај овие верски објекти е од голема важност. Преку соодветна анализа и процена на истите ќе се идентификуваат потребните мерки и активности за заштита и спасување на црквите а воедно се овозможува рационално искористување на капацитетите и подобрување на комуникацијата и координацијата на субјектите инволвираны во оваа проблематика се со цел за поефикасно справување со ваквите елементарни непогоди.

КОРИСТЕНИ ИЗВОРИ

- [1] Венко Прилепчански, Тодор Влахчев, Соборната црква Свети Никола во Штип, Штип, 1981;
- [2] Група автори, Штип низ вековите, книга прва, Штип, 1986;
- [3] Дирекција за заштита и спасување;
- [4] Коста Балабанов, Галерија на икони, Второ издание, Завод за заштита на спомениците на културата и народен музеј, Штип, 1988;
- [5] Коста Балабанов, Конзерваторски работи на црквата Св. Јован Крстител, Зборник на штипскиот народен музеј I 1958-1959, Штип, 1959;
- [6] Никола Панзов, Црквата Покоров на Св. Богородица Ново Село – Штип, Зборник, Завод за заштита на спомениците на културата и народен музеј – Штип, 2003;
- [7] Процена на загроеноста на општина Штип од сите ризици и опасности, Штип, 2014;
- [8] Сретен Петковиќ, Црквата Св. Спас во Штип, Зборник на штипскиот народен музеј II 1960-1961, Штип, 1961;
- [9] Управа за хидрометеоролшки работи;
- [10] Центар за управување со кризи.